

*Rəcəbli İlknur Rahib oğlu,
doktorant,
Bakı Biznes Universiteti,
E-mail: irahiboglu@mail.ru
© Rəcəbli İ.R., 2022*

UOT – 656

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA NƏQLİYYAT VƏ LOGİSTİK XİDMƏTLƏRDƏ RƏQƏMSAL BİZNES MODELLƏRİNİN İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Tədqiqatın məqsədi - ölkədə nəqliyyat və logistik xidmətlərdə biznes modellərini tədqiq etmək və inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası - tədqiqat işində analiz və sintez metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - logistik xidmətlər ölkə iqtisadiyyatının bütövlükdə olaraq müxtəlif sektorlar üzrə dərinədən dəyişdirmək gücünə sahibdir. Bir sıra ölkələrin uğurlu təcrübələrinə əsasən rəqəmsallaşdırılmış biznes modellərindən daha səmərəli istifadə edilməsi ölkədə daha rəqabətli iqtisadiyyatın yaranması, iqtisadi artımın sürətlənməsi və biznesin genişlənməsinin əsas amilidir.

Tədqiqatın nəticələri - ölkədə nəqliyyat sektorunda davamlı inkişafa nail olunmaq üçün rəqəmsal biznes model mühitinin formalaşdırılması ilə bağlı tövsiyə xarakterli təkliflər irəli sürülməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - rəqəmsal biznes modellərinin inkişafının stimullaşdırılması ilə bağlı dövlət tərəfindən həyata keçirilən tənzimləmə tədbirlərinin sürətləndirilməsi vacib məsələdir.

Açar sözlər: rəqəmsal fəaliyyət, rəqəmsal texnologiya, biznes modelləri, innovasiyalar, dövlət tənzimlənməsi, stimullaşdırma.

GİRİŞ

Hal-hazırda dövlətlər bir-biriləri ilə qarşılıqlı əlaqə, məlumat mübadiləsi aparır və məhsulların daha da yüksək satışının həyata keçirilməsi üçün logistik xidmətlərdən istifadə edirlər. Logistika və nəqliyyat xidmətləridə müştərinin tələbatını ödəmək üçün məhsulun hər hansı başlanğıc nöqtədən istehlak nöqtəsinə qədər olan hərəkətinin idarə edilməsi proseslərinin cəmini nəzərdə tutur. Logistikada nəqliyyat, xidmət, anbar, materialların komplektləşdirilməsi və hərəkət xəttinin təhlükəsizliyi haqqında informasiyalar da buraya daxildir. Logistika və nəqliyyat xidməti də əmtənin sıradan çıxdıqda məhv edilməsi məsələləri ilə də məşğul olur.

Logistika nəqliyyat sistemlərinin təhlili və sintezi zamanı yaranan konkret problemlərin həlli üçün müxtəlif iqtisadi səviyyələrdə proqram-məqsədli planlaşdırma, funksional sistemli

AUDİT 2022, 3 (37), səh.66-74.
AUDIT 2022, 3 (37), pp. 66-74.

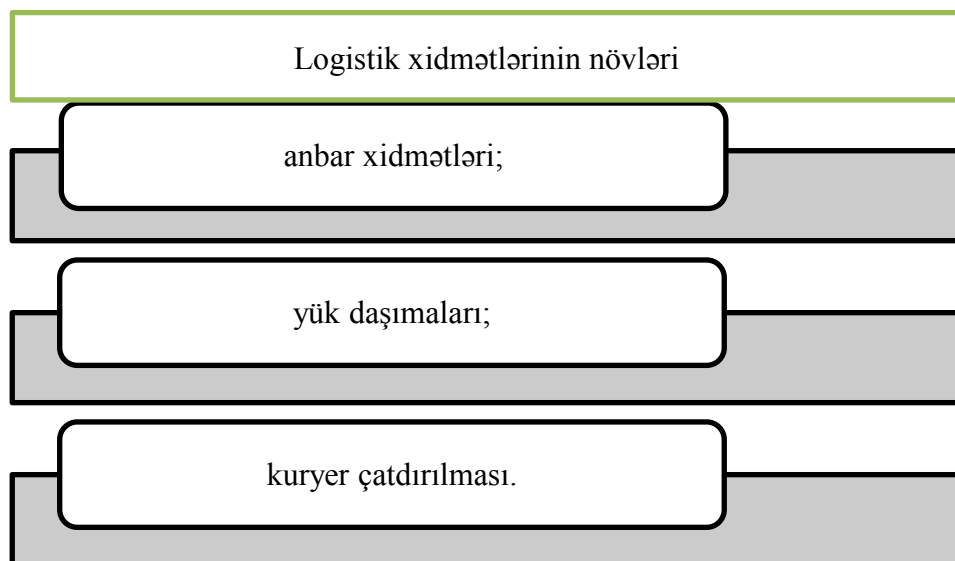
təhlil, proqnozlaşdırma, modelləndirmə və s. kimi idarəetmə metodlarından müfəssəl bir formada istifadə olunur. Məhsul və xidmətlərin satışı ilə məşğul olan biznes subyektləri onları müştərilərə çatdırmağın yollarını tapmalıdır. Əgər məhsullar və xidmətlər onlayn olaraq təqdim olunur və satılırsa, o zaman onlar məhsulların xüsusi göndərmə xidmətləri və logistika xidmətləri vasitəsilə bir nöqtədən digərinə keçdiyi yolu da müəyyən etməlidirlər. Logistika xidmətlərində biznes modellərinin əsas məqsədi bütün bu məsələlərə nəzarət etməkdir. Onlar nəqliyyat xidmətlərini əlaqələndirirlər və məhsulların rəvan axmasını təmin edirlər.

Azərbaycanda nəqliyyat və logistika xidmətlərinin tətbiqi

İqtisad elmləri doktoru, professor T.İmanov "Logistikanın əsasları" kitabında qeyd edirdi ki, logistika xidmətləri bazar iqtisadi sistemində material, əmək, maliyyə və informasiya axınlarının hərəkəti prosesinin planlaşdırılması, təşkili, funksional idarə edilməsi və nəzarəti ilə bağlı nəzəri və praktiki fəaliyyət sahəsidir [5, s.25].

İstər logistika xidmətləri istərsədə, nəqliyyat xidmətləri sahəsində ümumi nəqliyyat sektorunda planlaşdırmanın xüsusi yeri vurğulanmalıdır. Planlaşdırma işi olmadan heç bir işin həyata keçirilməsindən söhbət açıla bilməz.

Biznesinizin daşınma və istehsal xətləri arasında harada olmasının əhəmiyyəti yoxdur, məhsullarınızın bir nöqtədən digərinə necə getdiyini hiss etmək həmişə daha yaxşıdır. Burada istehsal proseslərinə təsir edən müxtəlif logistika xidmətlərinin tətbiq ediləndə əsasən logistik xidmətlərin 3 növü vardır [3, s.55].

Sxem 1.1. Logistika xidmətinin növləri.

Ə.Cavadov qeyd edirdiki, "Vahid nəqliyyat sistemi" kitabında qeyd edirdiki, nəqliyyat xidmətlərinin tətbiqi dedikdə, təkə yük və sərnişinlərin yerdəyişməsi yox, həmçinin nəqliyyat prosesinin tərkib hissələrinə aid olmayıb, onun hazırlanması və yerinə yetirilməsi ilə bağlı olan əməliyyatların həyata keçirilməsi və tətbiqini özündə birləşdirir [6, s. 35].

Nəqliyyat xidmətlərinin tətbiqinin əsas sosial-iqtisadi mahiyyətini aydınlaşdıran tədqiqatçılar nəqliyyat xidmətlərinin geniş təkrar istehsalın mühüm şərti olduğunu çoxdan sübut et-

mişdilər. Bu baxımdan iqtisadiyyatda genişmiqyaslı köklü islahatların aparıldığı indiki şəraitdə nəqliyyat xidmətlərinin xüsusiyyətlərini, iqtisadi və sosial proseslərin gedişində onun rolunu dəqiqliklə nəzərə alan siyasətin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi çox vacibdir. Ona görə də nəqliyyat xidmətlərinin tətbiqinin davamlı inkişafı böyük həcmli kapital qoyuluşunu, çoxlu sayda iri nəqliyyat qovşaqlarının tikintisini və yenidən qurulmasını tələb edir. Bir faktı da nəzərə almaq lazımdır ki, nəqliyyat xidmətləri yalnız sərnəşin və yük daşımalarını həyata keçirməklə yanaşı, həm məhsuldar qüvvələrin inkişafında, həm də təbii ehtiyatların, əmək resurslarının istehsal dövriyyəsinə operativ cəlb olunmasında, əhalinin məskunlaşmasında və məhsuldar qüvvələrin ərazi üzrə optimal yerləşdirilməsində mühim əhəmiyyət kəsb edir.

Dünya ölkələri arasında sosial-iqtisadi əlaqələrin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, inkişafı və yük axınlarının əlverişli tənzimlənməsinin həyata keçirilməsində, hər bir nəqliyyat xidməti mühim rol oynayır və nəqliyyat sistemi beynəlxalq normalara uyğun təkmilləşdirmə işlərinin aparılmasını tələb edir. Ölkələr yerləşdikləri coğrafi mövqedən asılı olmayaraq çalışırlar ki, öz istehsal etdikləri məhsulları daha sərfəli yollarla dünya bazarlarına çıxarsınlar və daha çox səmərə əldə etsinlər. Nəqliyyat vasitələri hamısı birlikdə, eləcə də onların hərəkəti üçün vacib yolların salınması, ayrı-ayrı dövrlərdə hər bir xalqın maddi mədəniyyətinin inkişaf səviyyəsini göstərən mühüm amillərdən biri sayılır.

Nəqliyyat insanların, malların və xidmətlərin bir yerdən başqa yerə köçürülməsi ilə əlaqədar olduğu kimi, digər tərəfdən isə nəqliyyat iqtisadi resursların bölüşdürülməsi ilə əlaqədardır. Buna görə nəqliyyat iqtisadiyyatı, cəmiyyətdə və ya bir təşkilat daxilində müxtəlif spesifik nəqliyyat tələblərini ödəmək üçün nəqliyyat ehtiyatlarının diqqətlə ayrılması və səmərəli istifadəsi ilə əlaqədardır. Nəqliyyat iqtisadiyyatı yollar, nəqliyyat vasitələri, dəmir yolları, gəmilər, limanlar, dəmir yolu stansiyaları, dəmiryol bağçaları, siqnal sistemləri, gəmilər, hava limanları, trafikə nəzarət sistemləri və s. xüsusi və ya müxtəlif nəqliyyat tələblərini ödəmək üçündür. Nəqliyyatı xarakterizə edən göstəricilər və nəqliyyatın xüsusiyyətlərini göstərən göstəricilər aşağıdakılardan ibarətdir:

- nəqliyyat məhsulu istehsalçıdan istehlakçıya çatdırılması prosesində iştirak edir;
- nəqliyyatda yükün çəkisi qiymətin dəyişməsində mühim rol oynayır;
- nəqliyyat sistemində istehsal dövriyyə fondları müxtəlif formada baş verir.

Nəqliyyat vasitələri hər hansı bir ərazinin, regionun təbii-coğrafi şəraitindən, onun relief quruluşundan, xarakterindən asılı olaraq formalaşmışdır. Nəqliyyat sistemi maddi istehsal yaratmasa da, nəqliyyat bu kimi proseslərdə bir xərc subyekti kimi iştirak edir və istehsal prosesində iştirak etməsə də, həmin məhsul son çatma prosesində mühim rol oynayır və qiymət dəyişimində mühim əhəmiyyət kəsb edir. Ümumiyyətlə nəqliyyat sistemi formasından və tabeçiliyindən asılı olmayaraq nəqliyyatın növlərinin birlikdə məcmusudur. Nəqliyyat sistemi özü quruluş cəhətdən əsasən 2 hissəyə ayrılır;

- ümumi;
- qeyri-ümumidən ibarətdir.

Nəqliyyat iqtisadiyyatı mütəxəssisləri mühüm nəqliyyat problemlərini həll etmək üçün geniş istifadə edilə bilən və sektora az təsir göstərə bilən elmi nəqliyyat tövsiyələrini hazırlayırlar. Nəqliyyat sisteminin iqtisadi bacarıqlarına əsasən aşağıdakılar aid edilir:

- nəqliyyat sənayesinə aid edilən məlumatları toplamaq;
- sektorda məsələlərin təhlilini aparmaq;
- problemin qoyuluşunu müəyyən etmək;

- tənqidi qiymətləndirmək;
- nəqliyyata aid olan bilik və bacarıqları təkmilləşdirmək;
- nəqliyyat məsələlərini yaradıcı düşüncə yolu ilə müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Bundan əlavə olaraq, digər problemləri həll etmək, müəyyənləşdirmək və nəqliyyat sektorunu təsir edən iqtisadi siyasətləri qiymətləndirmək üçün təlim almaq, nəqliyyat əməliyyatlarına maneə törədə biləcək siyasi maneələri aradan qaldırmaqdan ibarətdir. Nəqliyyat xidmətlərinin həyata keçirilməsində əsas faktorlardan biridə Respublikamızın qanunvericiliyinə uyğun olaraq işlərin həyata keçirilməsi və qayda-qanun çərçivəsində tətbiq edilməsindən ibarətdir. Nəqliyyat xidmətlərinin həyata keçirilməsi və tətbiqi üçün Azərbaycan Respublikası 11 iyun 1995-ci il “Nəqliyyat haqqında qanun”da öz əksini tapmışdır. Qanunun III fəslində nəqliyyat xidmətlərinin tətbiqinin həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı müddəalar qeyd edilmişdir [1]:

– nəqliyyatda iqtisadi münasibətlərin əsasını nəqliyyat xidmətlərində tələb və təkliflər bazarı formalaşdırır;

– nəqliyyat müəssisələri və daşıyıcılar öz fəaliyyətlərini kommersiya və təsərrüfat prinsipləri əsasında həyata keçirirlər;

– nəqliyyat müəssisələri və daşıyıcılar nəqliyyat xidmətlərini və digər xidmətləri qanunvericiliyə uyğun bağlanmış müqavilələr əsasında həyata keçirirlər;

– vağzalların, stansiyaların, metropolitenin, limanların, aeroportların, körpülərin, piyada körpülərinin və tunellərin sərnişin platformalarının və əhaliyə nəqliyyat xidməti üzrə digər obyektlərin tikintisi dövlət büdcəsinin və yerli büdcələrin nəqliyyat müəssisələrini və başqa müəssisələrin vəsaitləri, həmçinin hüquqi və fiziki şəxslərin könüllü ianələri hesabına həyata keçirilir;

– xarici nəqliyyat müəssisələri tərəfindən Azərbaycan Respublikasının ərazisində tranzit daşımalarının həyata keçirilməsinə görə habelə su, avtomobil və dəmir yollarından, dövlət limanlarından, hava məkanında uçuşların idarə edilməsi və aeronaviqasiya xidmətlərindən istifadə edilməsinə görə Azərbaycan Respublikasının normativ-hüquqi aktları və beynəlxalq müqavilələri ilə müəyyən edilmiş qaydada və məbləğdə haqq alınır.

Logistika və nəqliyyat xidmətlərində rəqəmsal biznes modelləri

Logistik operatorlar logistik xidmətlərin sürətli, şəffaf, etibarlı, çevik və minimal xərclərlə təmin olunmasını gözləyən müştəriləri üçün geniş çeşiddə logistik xidmətlər təklif edirlər. Bundan əlavə olaraq, müştərilər müxtəlif rəqəmsal texnologiyaların imkanlarından xəbərdardırlar.

Rəqəmsal texnologiyaların minimal dərəcədə istifadə olunduğu ənənəvi iş modelləri sürətlə rəqəmsal iş modellərinə çevrilir. Rəqəmsal iş modelləri rəqəmsallaşdırmaya, yəni logistika və nəqliyyat xidmətləri göstərmək üçün rəqəmsal texnologiyaların istifadəsinə əsaslanır. Hazırda böyük logistika operatorları mövcud “biznes modellərini” yeni “rəqəmsallaşdırılmış” logistik operatorları arasında rəqabətə davamlı vəziyyətə gətirmək üçün uyğunlaşdırırlar. Bazarda yeni iştirakçılar olan rəqəmsallaşdırılmış logistika operatorları rəqəmsal iş modellərini təqdim etmək üçün rəqəmsal texnologiyaların üstünlüklərindən (Bulud, Əşyaların İnterneti - IoT, Big Data və s.) ilk olaraq istifadə etdilər. Ənənəvi və rəqəmsallaşdırılmış logistik operatorları arasındakı rəqabət daha çox ixtisaslaşmağa və nəticədə müxtəlif yeni rəqəmsal iş modellərinin tətbiqinə gətirib çıxarır.

Hal-hazırda respublikamızda logistika və nəqliyyat xidmətlərində istifadə edilən bir sıra rəqəmsal biznes modelləri mövcuddur və bunlar aşağıdakılardır [8, s.130]:

Free model (ad-supported) modelin adı pulsuz xidmət modelidir. Bu model reklamlar tərəfindən dəstəklənən bir iş modelidir. Bu modelin əsas ideyası istifadəçini son məhsula qədər çevirməklə logistika sahəsində onlayn olaraq pulsuz xidmət təklif etməkdir.

Freemium model xarici ölkələrdə demək olarki, bütün sektorlarda istifadə tez-tez istifadə olunur bundan əlavə olaraqda bütün istifadəçilərə xidmət göstərən sektora aid olan xidmətlərdən pulsuz giriş əldə etməyə imkan verir. Bu versiya bir qədər məhdud ola bilər, lakin istifadəçi misal olaraq logistika sahəsində hansısa əlavə funksiyalardan istifadə etmək istəsə, o zaman istehlakçı əlavə ödəniş edərək, təkmilləşdirilmiş versiyanı əldə edə bilər.

Market place model digər freemium model kimi satıcıların və alıcıların mal və xidmətlərin ticarəti üçün üçüncü tərəf platformasından istifadə etdikləri ikitərəfli bazara aiddir. Bu biznes modelinin nümunələri xidmətə əsaslanaraq istər logistika sahəsində istərsə də nəqliyyat sektoru üçün lazımı işlər görmək üçün şərait yaradır.

Rəqəmsallaşmanın logistik və nəqliyyat xidmətlərində əsas rolu logistika və nəqliyyat xidmətlərin təqdimatını dəyişdirir və mövcud xidmətlərin yenidən dizaynını və inkişaf etdirilməsini, yeni iş modellərinin, yeni əməliyyat növlərinin, yeni bazar yerlərinin və yeni gəlir mənbələrinin yenidən dizaynını və tətbiq olunmasını təmin edir. Təqdim olunan sorğu göstərirdi ki, logistik xidmət modelləri öz işlərində dəyişiklik etmək və rəqəmsal texnologiyaları tətbiq etmək üçün həvəslidirlər. Bunların əsasən 54% -i gəliri artırmaq üçün, 16% -i mənfəəti artırmaq üçün və 11%-i daha yaxşı müştəri təcrübəsini təmin etmək üçündür. Rəqəmsallaşma logistik xidmət təminatçılarında nəqliyyat kimi ənənəvi logistik xidmətlərinə əlavə olaraq yeni xidmətlər yaratma imkanı verdi. Məsələn, tədarük zənciri boyunca məlumatların idarə edilməsi və analitikası daha yaxşı planlaşdırma, problem proqnozlaşdırma və çatdırılma etibarlılığını artırmağa imkan verən yeni xidmətlərdir. Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat və logistik xidmətlərin həyata keçirilməsində və biznes modellərinin tətbiq edilməsində hal-hazırda işlər günü-gündən daha da sürətləndirilir.

Bundan əlavə, rəqəmsallaşdırma müştərilərin təcrübəsini yaxşılaşdıran onlayn sifariş, onlayn izləmə və onlayn ödəmələri təmin etdi. Rəqəmsallaşdırma bütün logistik tədarük zəncirini tədarükçülərdən, alıcılardan, istehsalçılardan, anbar, istismara, paylanmadan, logistika və ticarətdən son müştəriyə qədər real vaxt rejimində izlənəcək və optimallaşdıracaqdır. Beləliklə, logistik xidmət təminatçıları logistik xidmətlərin rəqəmsallaşdırılmasına investisiya qoymağın vacibliyini bilirlər.

Məsələn, DHL, rəqəmsallaşma müddətini sürətləndirmək üçün 2 milyard avro (2,19 milyard dollar) sərmayə qoyduqlarını elan etdikləri "Strateji 2025" i başlatdı. Logistika sənayesində rəqəmsallaşmanın 2025-ci ilə qədər 1,5 trilyon ABŞ dollarına qədər artacağı təxmin edilir [7, s.140]. Proqrama əsaslanan proses dəyişikliyi Süni İntellekt (AI) və Robotik Proses Avtomatlaşdırma (RPA) həllərinin inkişafı sayəsində avtomatlaşdırma insan işçi qüvvəsini əvəz edəcək və izləmə hesablamasını və ya iddiaların idarə edilməsini daha sürətli edəcəkdir. Məsələn, Gleematic, Sinqapurda istifadə olunan A. I. robotik proses avtomatlaşdırması (RPA) proqramıdır.

Nəqliyyat xidmətində maşınla idarə olunan proses dəyişikliklərində vardır. Maşınla idarə edilən proses dəyişikliklərinin yaxşılaşdırılması tədarükün və anbarın səmərəliliyini artırır. Logistik xidmətlər yeni nəqliyyat texnologiyalarından istifadə etməklə daha səmərəli anbar saxlama yolu ilə yaxşılaşdırıla bilər. Yeni nəsil anbar saxlanması lider olması gözlənilən rəqəmsal texnologiyalara bunlar daxildir:

- sürücüsüz avtomobillər;
- pilotsuz təyyarələr;
- görüntü tanıma texnologiyaları aid edilir.

Bundan əlavə olaraq, əsas əməliyyatların avtomatlaşdırılması insan işçi qüvvəsini əvəz edəcək və logistik xidmətlərini daha etibarlı, daha sürətli və səmərəli edəcəkdir. Məsələn, materialların işlənməsi prosesində robotların istifadəsi (seçmək və yerləşdirmək, paletləşdirmə, qablaşdırma) aid edilir.

Beləliklə, logistik və nəqliyyat xidmətləri daha hamar, təhlükəsiz, etibarlı və müştəri dostu olacaqdır. Logistika operatorları lazımsız texniki xidmət xərclərini və sadə, təkrarlanan proseslərdə səhvləri qarşısını ala biləcəklər, bu da logistik xidmətlərinin ümumi prosesində nəzarəti yaxşılaşdıracaqdır. Qlobal Ağıllı Nəqliyyat Sistemi (ITS) bazarının 2018-ci ildəki 46.16 milyard ABŞ dollarından 2023-cü ilədək 64.92 milyard ABŞ dollarına qədər böyüməsi gözlənilir [10. s. 112].

Rəqəmsal logistika operatorlarının əsas üstünlüyü çoxsaylı əməliyyatları emal etmək və çox sayda məlumatı onlayn şəkildə hamısı ilə qısa müddətdə idarə etmək bacarığıdır. Bundan əlavə, rəqəmsallaşdırılmış logistik operatorları mövcud logistika operatorlarını öz biznes modellərini uyğunlaşdırmağa məcbur etdilər. Bundan sonra müəlliflər logistik xidmətlərini dəyişdirəcəyi gözlənilən rəqəmsal iş modellərinin nəzərdən keçirilməsini təmin edirlər. Tələb və təklifin uyğunluğu ilə onlayn rəqəmsal platformalar vasitəsilə xidmətlər göstərən logistika operatorları, mal göndərənlərə yük sahəsi və daşıyıcılar kimi tutum təminatçıları axtarmağa imkan verir, beləliklə marşrutlaşdırma və qiymətlərin avtomatlaşdırılmasına imkan yaradır.

Rəqəmsallaşma yeni standart logistik xidmətlərini əvəz edən, xüsusi logistik xidmətləri göstərən fərqli niş logistik operatorları üçün yer açır. Göndərənlər çoxsaylı çatdırılma cəhdləri etməkdənsə, paketləri alıcının toplaya biləcəyi bir bağlama dəhlizində saxlaya bilirlər. Müştərilər, fərdiləşdirilmiş bir niş xidməti kimi qəbul edilə bilən getdikcə artan stansiyalar arasından seçim edə bilirlər. Məsələn, Package Nexus Smart Locker, nəzarətsiz paket çatdırılması üçün optimal bir həll təmin edir. Bulud əsaslı elektron paket çatdırılma sistemidir. Rəqəmsal biznes modelləri, əməliyyat əməliyyatlarını dəyişdirərək logistika operatorlarının daha məlumatlı olmasına və proqnozlaşdırma qabiliyyətini artırmasına imkan yaradır.

Bundan əlavə olaraq, logistik operatorları daşınma zamanı sifariş prosesini avtomatlaşdırmaq, manuel daşıyıcı sifarişini azaltmaq, cədvəllər və dəyişikliklər barədə dərhal yeniləmə təmin edə bilər. Logistik operatorlardakı dəyişikliklərin yanında rəqəmsal iş modelləri də müştərilər üçün dəyişikliklər edir. Müştərilər, məsələn, ani qiymət təkliflərini əldə edə bilirlər. Bundan əlavə, rəqəmsal iş modelləri müştərilər üçün problemsiz ucdan-uca sənədləşmə işinin yanında asan göndərmə izləmə və avtomatik sənədləşmə işlərini təmin edir. Logistikanın gələcəyi, nəticədə logistik xidmətlərin göstərilməsinə təsir edəcək bir neçə təsir edən amillərlə müəyyən ediləcək. Bu amillər aşağıdakılardan ibarətdir;

- rəqəmsallaşma;
- proseslərin avtomatlaşdırılması;
- anbar və yeni nəqliyyat texnologiyalarının avtomatlaşdırılması;
- yeni nəqliyyat və ticarət dəhlizlərinin inkişafı;
- elektron ticarətin böyüməsi və s aiddir.

Rəqəmsallaşma, mövcud iş modellərinin uyğunlaşdırılması və tətbiqi, yeni xidmətlərin, yeni əməliyyat növlərinin, yeni bazar yerlərinin və yeni gəlir mənbələrinin uyğunlaşdırılması yolu ilə logistika xidmətlərinin göstərilməsini artıq dəyişmişdir.

Yeni rəqəmsallaşdırılmış logistik operatorları logistika bazarına daxil olmaq üçün rəqəmsal texnologiyaların üstünlüklərindən istifadə etdilər və beləliklə yeni rəqəmsal iş modellərini tətbiq etdilər. Hazırkı logistika operatorları mövcud iş modellərinə uyğunlaşmaqla cavab vermək məcburiyyətində qaldılar. Tələb və təklifi uyğunlaşdıran rəqəmsal iş modeli, onlayn rəqəmsal platformalar vasitəsilə xidmətlər göstərən logistika operatorlarına yük yeri axtaran malgöndərənləri daşıyıcılar kimi tutum təminatçıları ilə birləşdirməyə imkan verir. Platformalar arasındakı əlaqə məlumatların tədarük zənciri boyunca konsolidasiyası və inteqrasiyasında ixtisaslaşmış logistika operatorlarının rəqəmsal bir iş modelidir. Məqsəd onlayn rəqəmsal platforma vasitəsi ilə ucdan uca görmə qabiliyyətini təmin etməkdir.

Y E K U N

Aparılmış tədqiqatda aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

- Logistik və nəqliyyat xidmətlərinin paralelli şəkildə həyata keçirilməsi nəticəsində respublikamız da bu sektorun inkişafı daha da sürətlənir.
- Hal-hazırda respublikamızda böyük logistika operatorları yəni mövcud “biznes modellərini” yeni “rəqəmsallaşdırılmış” logistik operatorları arasında rəqabətə davamlı vəziyyətə gətirmək üçün dövlət tərəfindən işlər aparılır və nəqliyyat bazarına görə uyğunlaşdırılır.
- Ölkəmizdə digər beynəlxalq ölkələri arasında sosial-iqtisadi əlaqələrin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, inkişafı və yük axınlarının əlverişli tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi üçün, hər bir nəqliyyat xidməti növünü lazımi şəkildə inkişaf etdirir və nəqliyyat sistemi beynəlxalq normalara uyğun təkmilləşdirmə işləri aparılır.
- Respublikamızda nəqliyyat və logistika xidmətlərinin tətbiq edilməsində dövlət tərəfindən logistik operatorlarını yəni logistika bazarına daxil olmaq üçün rəqəmsal texnologiyaların üstünlüklərindən istifadə etdilər və beləliklə yeni rəqəmsal iş modellərini tətbiq etdilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikası “Nəqliyyat haqqında qanun” Bakı şəhəri, 11 iyun 1995-ci il.
2. Azərbaycan Respublikasında logistika və nəqliyyat sahəsində xidmətlərin yeniləşdirilməsi və inkişafına dair Dövlət Proqramı (2006-2015-ci illər).
3. Azərbaycan Respublikasında logistika və ticarətin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. 6 dekabr 2016-cı il, səh 67.
4. “Azərbaycanda Nəqliyyat sektorunun qiymətləndirilməsi”, Dünya Bankı Qrupu - 2020, səh 31.
5. İmanov.T.İ. Logistikanın əsasları. Dərslik, Bakı-2005, 474 səh.
6. Cavadov.Ə.Ə. “Vahid nəqliyyat sistemi”. Dərslik, Sumqayıt-2020. səh 260.
7. Osmanov.İ.O., Osmanova.İ.N. Ölkənin tranzit potensialı və onun formalaşması amilləri. SDU-2005, səh 169.
8. Cümşüdoğ.S.Q. Avtomobil nəqliyyatının iqtisadiyyatı. Dərslik, Bakı-2000, 239 s.
9. Məmmədov.Z.M. Milli inkişaf modeli və strategiya. Dərslik, Bakı-2012, səh. 170.
10. Məmmədov. Z.S. XXI :İqtisadi İnkişafda nəqliyyat faktoru. Dərslik, Bakı-2002.386 s.

*Раджабли Илькнур Рахиб оглы,
докторант,
Бакинский Университет Бизнеса,
E-mail: irahiboglu@mail.ru
© Раджабли И.Р., 2022*

**НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВЫХ БИЗНЕС-МОДЕЛЕЙ В
ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГАХ В
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ**

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - заключается в изучении бизнес-моделей транспортно-логистических услуг в стране и определении направлений их развития.

Методология исследования - в исследовании использовались методы анализа и синтеза.

Практическая значимость исследования - логистические услуги способны коренным образом изменить экономику страны в целом в различных секторах. Опираясь на успешный опыт ряда стран, более эффективное использование цифровых бизнес-моделей является основным фактором создания в стране более конкурентоспособной экономики, ускорения экономического роста и расширения бизнеса.

Результат исследования - состоит из выработки рекомендаций по формированию среды цифровой бизнес-модели для достижения устойчивого развития транспортной отрасли в стране.

Оригинальность и научная новизна исследования-состоит в том, что данное исследование может привести к ускорению регулятивных мер, реализуемых государством для стимулирования развития цифровых бизнес-моделей.

Ключевые слова: цифровая деятельность, цифровые технологии, бизнес-модели, инновации, государственное регулирование, стимулирование.

Ilknur Rahib Rajabli,
Ph.D. Student,
Baku Business University,
E-mail: irahiboglu@mail.ru
© I.R. Rajabli, 2022

DIGITAL BUSINESS MODELS DEVELOPMENT DIRECTIONS IN TRANSPORT AND LOGISTICS SERVICES IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

A B S T R A C T

The purpose of the research - is to study the business models of transport and logistics services in the country and determine the directions for their development.

The methodology of the research - analysis and synthesis methods were used in the research.

The practical importance of the research - logistics services can fundamentally change the economy of the country as a whole in various sectors. Building on the successes of a number of countries, better use of digital business models is a key driver for creating a more competitive economy in a country, boosting economic growth and expanding businesses.

The results of the research - consist of developing recommendations for the formation of a digital business model environment to achieve the sustainable development of the transport industry in the country.

The originality and scientific novelty of the research-it refers to the acceleration of the regulatory measures implemented by the state regarding the stimulation of the development of digital business models.

Keywords: digital activity, digital technology, business models, innovation, government regulation, stimulation.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:

25.07.2022

Təkrar işləməyə göndərilmişdir:

05.08.2022

Çapa qəbul olunmuşdur: 12.08.2022

Дата поступления статьи в редакцию: 25.07.2022

Отправлено на повторную обработку: 05.08.2022

Принято к печати: 12.08.2022

The date of the admission of the article to the editorial office: 25.07.2022

Send for reprocessing: 05.08.2022

Accepted for publication: 12.08.2022